

Tadqiqot UZ

**ЎЗБЕКИСТОН
ОЛИМЛАРИ ВА
ЁШЛАРИНИНГ
ИННОВАЦИОН
ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
ТАДҚИҚОТЛАРИ
МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

2021

- » Хуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидағи изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Crossref

CONFERENCE.UZ

30 APRIL
№27

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 27-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
25 -ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
27-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ
ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ-25**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN
27-MULTIDISCIPLINARY ONLINE DISTANCE
CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND PRACTICAL
RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART-25**

ТОШКЕНТ-2021

УУК 001 (062)
КБК 72я43

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" [Тошкент; 2021]

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" мавзусидаги республика 27-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 30 апрель 2021 йил. - Тошкент: «Tadqiqot», 2021. - 33 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишиланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илфор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳлил қилинган конференцияси.

Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1.Хуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б.,ю.ф.н. Юсувалиева Раҳима (Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2.Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна(Фаргона давлат университети)

3.Тарих саҳифаларидағи изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4.Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманган мухандислик-қурилиш институти)

5.Давлат бошқаруви

Доцент Шакирова Шохида Юсуповна (Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети)

6.Журналистика

Тошбоева Барнохон Одилжоновна(Андижон давлат университети)

7.Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш худудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажидова Дилдора Раҳматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни

Phd Воҳидова Меҳри Ҳасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят ҳалқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброҳимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобоҳонов Олтибод Рахмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чариеv Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Мусиқа ва ҳаёт

Доцент Чариеv Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқаюм Раҳимбердиевич (Наманганд мухандислик-курилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманганд мухандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.Ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаҳхоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

23.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўқтам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25.География

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулdir.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

ГЕОГРАФИЯ

1. Usmonaliyev Iqboljon Murodjon o'g'li	
BUYUK GEOGRAFIK KASHFIYOTLAR DAVRI VA GEOGRAFIYA. YANGI VA ENG YANGI DAVR GEOGRAFIYASINING XUSUSIYATLARI	7
2. Usmonaliyeva Munojatxon Abdusalomovna	
TABIYY GEOGRAFIYANING FAN SIFATIDA ASOSIY SHATRLARI. TATQIQOT USLUBLARI	9
3. Akramova Gulizarxon Yorqinjon qizi	
UMUMIY YER BILIMINING TADQIQOT USULLARI.....	11
4. Nabijonova Nazokatxon A'zamxon qizi	
GEOGRAFIYA	13
5. Реймов Мухамедали Кенгесбаевич	
СТРАТЕГИИ ЗАРУБЕЖНЫХ ГОСУДАРСТВ ПО ОСВОЕНИЮ КРАЙНЕГО СЕВЕРА И АРКТИКИ: ГЕОГРАФИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ	16
6. Bafoyeva Gulmehra Xalilovna	
YERNING GEOGRAFIK QOBIG'I.....	19
7. Hakimova Manfahat Ibdagimovna	
METHODOLOGY OF TEACHING THE TOPIC “CONTINENTS AND GEOGRAPHICAL LOCATION” USING THE GLOBUS METHOD	21
8. Norboyev Nurbek Eshtemir o'g'li, To'rayev Musurmon Baxtiyor o'g'li, Jo'rayev Xushvaqtjon Abdurahim o'g'li	
GEOGRAFIYA FANLARINI O'QITISHDA YANGI INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH YO'LLARI.....	23
9. Жуматаев Рисбек	
ТОШКЕНТ ВИЛОЯТИ ЭТНОДЕМОГРАФИК РИВОЖЛАНИШИ ВА ЭТНОДЕМОГРА- ФИК РАЙОНЛАШТИРИШ	25
10. Zueva Arina Viktorovna, Zueva Viktoriya Viktorovna	
Geographic characteristics of the Republic of Uzbekistan	28
11. Madaminova Muhayyo Abdulatif qizi	
SANOAT VA UNI O'RGANISHNING GEOGRAFIK XUSUSIYATLARI	31

ГЕОГРАФИЯ

BUYUK GEOGRAFIK KASHFIYOTLAR DAVRI VA GEOGRAFIYA. YANGI VA ENG YANGI DAVR GEOGRAFIYASINING XUSUSIYATLARI

Usmonaliyev Iqboljon Murodjon o'g'li,
Bog'dod tumani 6-maktab o'qituvchisi
Telefon: +998916838485
ibqoljonusmonaliyev@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada buyuk geografik kashfiyotlarning tabiiy fanlar jumladan geografiya sohasidagi o'zgarishlar va insoniyat tamaddunidagi tutgan o'rni haqida fikr-mulohazalar keltirilgan. Buyuk geografik kashfiyotlardan oldin va keying davr hronologik jihatdan o'zaro taqqoslab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Kashfiyot, istilo, yutuq, kamchilik, yangi dunyo, Hristofor Kolumb, mamlakatlar, rivojlanish.

Yevropada Sharqiy Osiyoda mug'ullarning istilolalari, O'rta Osiyo, Xitoy, Hindiston, ayniqla arab sharqidagi fan va madaniyatda erishilgan yutuqlar, bu mamlakatlar bilan savdo va boshqa turdag'i aloqalarni o'rnatishga intilishni kuchaytirdi. Ana shunday qiziqishlardan biri Italiyalik Monax Morko Poloning Markaziy Osiyoga sayohati, Ispaniyalik Run Klavixoning Samarqandga Amir Temur saroyiga elchi bo'lib kelishida o'z ifodasini topadi. 1254-1294 - yillarda Venetsiyadan chiqqan Marko Polo Kichik Osiyo, Eron, O'rta Osiyo orqali Xitoyga borgan. Sharqiy va janubiy Hitoy dengizlari, Hindiston, Hind okeani va Eron, Turkiya orqali yana qaytib kelgan. Qariyb 45 yillik sayohat «Marko Polo Kitobi»da aks etib, Yevropaga bu o'lkalarning geografiya shu kitob orqali tarqaldi Marko Polo kitobidan Xristofor Kolumb ham Xitoy, Hindiston, Mo'g'iliston haqidagi ma'lumotlarni o'qigan. Buyuk geografik kashfiyotlar davri deb nomlanadigan XV-XVI asrlarda chinakamiga yirik geografik kashfiyotlar qilindi. Yer sayyorasining dengiz va quruqlik joylanishi, ularning qiyofasi, dunyo okeanining bir butunligi isbotlandi. Bu kashfiyotlar va fandagi yuksalish uyg'onish-Rekessane-jarayoni bilan bog'liqdir. Xristofor Kolumbning (1451-1505y)ning Amerikani kashf etishi eng katta tarixiy voqeadir. Ammo tarix Kolumbga nisbatan adolatsizlik qildi. 1492 yil 12 oktyabrdan birinchi marta shu vaqtgacha geografiya faniga noma'lum bo'lib kelgan qit'ani kashf etildi. Hozirgi Amerika qit'asining Bagam orollarli Kolumb o'zining birinchi sayohatida kashf qildi. Bu sana Amerikaning kashf etilgan sanasi sifatida tarixda keldi. Birinchi sayohatida Kuba, Gainti orollarini kashf etdiki, aslida Kolumb ertaklaridagidek juda boy mamlakat hindistonga bordi deb o'ylagan. U Hindistonga-Osiyoga g'arbg'a tomon yurib sharqdan yetib keldim deb hisoblagan Kolumb 1493-1496 - yillarga ikkinchi, 1498 yilda uchinchi va 1502-1504 yillarda to'rtinchi bor sayohat qildi. Hayotining oxirigacha Kolumb o'zi Hindiston ochgan yerlarni deb hato hisobladik. Shu to'rt marta sayohatning ikkinchisida 1499- yilda Alonsa yed Oxeda boshchiligidida kema tarkibida xizmat qilgan Amerigo Vespuuchching nomi bilan yangi ochilgan materik Amerika deb ataladi. Bu nomlanish ham tasodifiy holda yuz berdi deyish mumkin. Amerigo Vespuuchching yozib qoldirgan maktublari Germaniyaning Sen-Per shahrida matbuotda bosib chiqariladi. Nemis kartografi Martin Valdzemyullar boshchiligidagi jurnalda ilmiy to'garak a'zolari chiqargan e'lon qilingan maktubdaligi ochilgan qit'aning tabiatni xaqqoniy ta'riflangan va bu materika Vespuuchching o'zi boshchiligidida sayohat uyushtirilganligi ko'rsatilgan. Aslida Vespuuchchi Biron-bir ekspediya bosh bo'lganini tarixiy dalillar isbotlaydi, bunday sayohat bo'lmagan. Valdzemyuller tuzgan xaritada yangi ochilgan qit'aga Amerika deb nom berilgan Ediki, xaritalarda bu nomni Valdzemyuller izohlab shunday yozadi. Shu vaqtgacha ma'lum bo'lgan qit'alar ayollar nomi bilan atalgan, yangi qit'aga erkak kishining nomini qo'yishni

taklif etaman. Avval Amerika nomi faqat janubiy materikka, keyinchalik 1538 yilda Merkator proektsiyasi bilan tuzilgan xaritada har ikkala materik Amerika deb atalgan, bu materiklarning tub joy aholisi Kolumb Hindistoni ochdim deb hisoblagani uchun Hindlar deb yuritila boshlandi. 1498 yilda Portugaliyalik sayohatchi Vaska da Gama (1469-1524) Hindistonga Afrikani aylanib boradigan yo'lni ochdi. 1513 yilda Ispan Kokkistadori-boylik orqasida quvgan ishbilarmon Vasko Nunes de Balbao Panama bo'yinini kesib o'tib, Tinch okeani sohillariga chiqdi. 1519-1522-yillarda Portugaliyalik Fernan Magellan(1480-1521) boshchiligidagi dunyo aylana sayohat natijasida yerning sharsmonligi va dunyo okeanining bir butunligi isbot etildi. [1] Kolumb, Magellan va boshqalarning sayohatlari natijasida Yerning shakli,quruqlik va suvlik tarqalishining umumiyligini xususiyatlari amalda isbot qilindi.Materiklarning ichki qismlari haqida hali ma'lumotlar kam edi. 1552 - yilda Rossiya podshosi Ivan Grozniyning topshirig'i bilan "Rossiya davlatini yerlarini xaritaga tushirish" ga kirishildi. Sibirga boriladigan Qozon va Astraxan xonliklari bosib olindi. 1582 - yilda Yerman Timofeevich Sibir xoni Ko'chimxonni yengib, Sibirni bosib oldi. 1606 - yilda Gollandiya sayohatchisi Villem Yantszanning Keyp-York yarim oroliga birinchi bor qadam qo'ydi. "Dyoyfken" kemasida sayohat qilgan. Yantszan o'zi ochgan yerlarni Yangi Gveniya orolining bir qismi deb hisoblasa ham, bu sana Avstralaliya materigining kashf etilgan sanasi sifatida tarixda qoldi. Ye. P. Xabarov 1640 - yillarda Sharqiy Sibir va Uzoq Sharqni tadqiq etdi, V.D.Poyarkov shimoli-sharqiy Sibirning ko'p joylarini o'rgandi, S. Dejnev 1648 - yilda Yevroosiyoning eng chekka Sharqiy burnini ochib, uni Katta Tosh burni deb atadi. Bu burun hozirgi Dejnev burni edi. V.Atlasov birinchi bor Kamchatka yarim oroli haqida ishonchli dalillarni to'pladi. 1642 - yilda S.U.Remezov 23 xaritadan iborat «Sibirning chizma Kitobi»ni tuzdi. Sibir, Uzoq sharq va ularga tutash, dengizlar geografiyasini o'rghanishda Petr Birinchi tomonidan ta'sis etilgan Rossiya fanlar Akademiyasi (1726 y), V.Bering va A.I.CHirkov tuzgan ekspeditsiyalar muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu ekspeditsiyalar uzoq sharqning Ting okeaniga tutash qirg'oqlari va orollarining geografiyasini tasavvur etishda muhim ahamiyatga ega bo'ldi.[2] Rossiya olimlarning Shimoliy Amerikaning Tinch okean sohillarini o'rghanish va xaritalashtirish, Shimoliy Muz okean geografiyasini tadqiq qilishdagi ishlari fan tarixida mu'mum ürik tutadi. Rus geografik tafakkuri tarixida V.N.Tatishchev, V.M.Lomonosov, S.P.Krashennikov, I.I.Lepexip kabi olimlarining ishlarini ta'kidlab alo'uida ûtish joyizdir. G'arbiy Yevropada Geografiyaning fanlarida rivojlanishida B.Vareniyning 1650 yilda nashr qilingan «Umumiy geografiya» kitobi asosiy ahamiyatga ega bo'ldi.

Buyuk geografik kashfiyotlar geografiya fani sohasida muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Geografiya fanining rivojlanishi va taraqqiy etishida yangi ochilgan yerlar muhim omil bo'lib hizmat qildi.

Foydalilanigan adabiyotlar

1. A.Mamatov "Umumiy yer bilimi" Qarshi.: 2017 yil, 24-25 betlar
2. L.Abdunazarov "Geografiya sohasidagi o'zgarishlar va yangi yerlarning ochilishi" "Turon" Qo'qon.: 2018 yil, 39 bet

TABIY GEOGRAFIYANING FAN SIFATIDA ASOSIY SHATRLARI. TATQIQOT USLUBLARI

Usmonaliyeva Munojatxon Abdusalomovna

Uchko'prik tumani 28-maktab o'qituvchisi

Telefon: +998901577879

Munojarxon12@bk.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada geografiya sohasining rivojlanishi hamda tabiiy geografiyaning alohida fan sifatida shakllanishi haqida fikrlar bayon qilingan. Bo'lajak tadqiqotchilarning fanni o'rghanishida tadqiqot usullarining ahamiyati hamda taqdiddod metodologiyasi tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: tabiat, tadqiqot, metod, uslub, rivojlanish, ilmiy kashfiyat, jarayon, malaka, iqtidor

Har qanday ilm sohasi mustaqil fan rivojlanishi uchun to'tta asosiy shartni bajarishi lozim. Chunki tabiat, jamiyat va taffakkur yangidan yangi bilimlarni bilishga va olishga qaratilgan insonning ijodiy tadqiqot faoliyati bo'lgan fan shu vaqtga qadar egallanmagan qonunlar haqida ma'lumot beradi. Tatqiqotchi tabiat va jamiyatning hali ro'yobga chiqarilmagan hodisa va jarayonlarni nazariya va metotlar yordamida o'rGANADI. Shunday ekan o'rGANILAYOTGAN, tadqiq etilayotgan premet, material tizm, narsa jarayon va hodisa muayyan ilm sohasining predmeti hisoblanadi. O'rGANILAYOTGAN premet o'ziga xos usullar - metotlar yordamida tekshiriladi, tadqiq etiladi. Predmetning kashf etilmagan hususiyatlari-qirralari haqida nazariyalar, farazlar bo'lishi lozim. Nazariyalar orqali isbotlanayotgan soha ma'lum bir vazifani - aniq bir maqsadga qaratilgan bo'lishi darkor. Bu to'rt tabiiy geografiya sohasiga tatbiq etilsa tirli darajadagi xilma-xil geosestemalardan tashkil topgan yer usti strukturasi - geografik qobiqni o'rGANISH tabiiy geografiyaning predmeti. Geografik qobiqning turli katta kichiklikdagi sestemalarga bo'lib, tahlil etish - tasvirlash bu fan metodi. Geosestemalar haqidagi nazariyalar asosida ularning hususiyatlarini namoyon etish geografik bilimlarning o'ziga hosligini tashkil etadi. Demak, geografik bilimlarning o'ziga xosligi bu tabiiy yoki ishlab chiqarish tizimlari qanday shakillangan - birinchidan, ikkinchidan bu sestemalar ayni chog'da qanday holatda, uchunchidan - kelgusida bu sestemalar qanday o'zgarishga uchraydi. Bu tahlit geografik o'ziga hosligining negizida - barcha yer ustidagi sestemalar bir biri bilan o'zaro ta'sirda va aloqada mavjud bo'lishidir. Chunonchi quruqlik bilan okean doima aloqa va tasirda. Atmosfera bilan gidrosfera ta'sir va aloqada. Tabiiy geografiya fanlarining o'rGANISH premeti - geografik qobiq: Geografik qobiqning strukturasi G.Q hududiy strukturasidagi komponentlarni o'ZGANADI. Geografik qobiqda strukturaviy tuzulishdan kelib chiqadigan tabiiy hududiy komplekslar va hududiy ishlab chiqarish, komplekslarning shakllanishi va joylanish qonuniyatlarini o'rGANADI. [1] Ammo geografiya yer yuzasidagi narsa hodisalarini o'rGANADIGAN fan sifatida bundan ikkiming yuz yillar paydo bo'lishiga qaramay mazkur fanning organish premeti o'ZGARIB turgan. Ayniqla buyuk geografik kashfiyotlardan so'ng fanning o'rGANISH premetiga qarashlar o'ZGARISHGA uchradи. Chunki yerdagi geografik obektlarni tasvirlash mazmuniga ega geografiya atamasi mohiyatan o'z vazifasini o'tab bo'lgan edi. Materiklar, orollar, okeanlar, dengizlar, tekisliklar tog'lar kashf etilib ularning geografik ta'riflash vazifasi yuklatilganligi ma'lum edi. Davrlar o'tishi bilan fanlarning defferentsiyalashuvi yani tarmoqlarga bo'linib ketish natijasida geografiya fanidan ko'pgina tarmoq fanlar ajrala boshladи. Shunda tabiat shunos olimlarning uzoqni ko'zlab fikrlaydigan vakilari geografiya fanning tabiatni bir butun tarzda talqin etish bilan muamolari bo'lishi lozimligi uqtirdilar. Shulardan biri bor yo'g'i 28 yil umr ko'rgan Nedirlandiya olimi Brenxard Varenius o'zining "Umumiyy geografiya" kitobini yozib 1650-yilda yozgan "Geografiya yer suv jarini bir butun, o'zaro bog'liq holda o'rGANISHI lozim" deb yozgan edi. Shundan keyingi davrlarda nems olimlari K.Pittir "Geografiya butun yer shari" ni A.Tattner "O'lkalarni ulardagi premet va hodisalarining hududiy joylanishi nuqtai nazardan o'rGANISHI" ni F.Retgofen "Yer planeta yuzasini" Fransus olimi E. Morton "Yer yuzasidagi inson faoliyati bilan tabiiy, bialogik hodisalar hamda ularning joylani sh sabablarini" o'rGANADI deb ko'rsatgan edilar. [2] Petrburg universitetining kafedra mudiri P. I. Brounov 1910 - yilda geografiya fanning obekti sifatida "Yerning tashqi qobig'i tabiiy tarqalishining hozirgi holatini" o'rGANADI deb yozgan edi. Hozirgi zamon geografalarining aksariyati P.I Brounovning bu fikriga qo'shiladilar,

ammo "Tashqi qobiq" tushunchasining mazmunini bir xil tatqiq etmasdan, uni "Geografik qobiq," "Landshaft qobig'i" "Geosfera" beoganosfera "Epigeosfera" va boshqa terninlar mazmuniga yo'g'irib tushuntiradilar. Ular ichida hozirgi ko'pchilik tatqiqotchilar tamonidan etirof etilgan A.A Girigorifning "Geografiyaning bosh vazifasi geografik qobiqnинг strukturasini o'rganishdir" degan fikrdir. XX asrning boshqa bir ato qli olimi akademik S.V. Kalisnik geografiya faning o'rganmish abektini yanada aniqroq ifodalab, geografik qobiq strukturasining "Geografik qobiq taraqqiyoti, shakilanish qonuniyatlari strukturalarining hududiy tarqalishi" deb belgilagan.

Aytish lozimki tabiiy geografiyaning pretmeti bilan umumiy geografiya fanlarining pretmeti o'rtaida muayyan farq mavjud. Gap shundaki, geografiya fanlarini o'rganish pretmeti geografik muhit bo'lishi lozim deb hisoblovchi olimlar ko'pchilik . fransuz olimi Elezi Ryukli tamonidan fanga kiritilgan bu ilmiy ibora falsafiy mazmunga ega bo'lib, "Kishilik jamiyatini o'rabi turgan inson faoliyati kechadigan tabiiy muhit tushuniladi."

Foydalanilgan adabiyotlar

1. A.Masrurov "Geografiya fanining o'ziga hos hususiyatlari" ilmiy maqola, Toshkent.: 2020 yil, 3-bet.
2. M.To'xtamatova "Geoqobiq va geoolam", "makon va zamon", Farg'onan.: 2018 yil, 38-bet.

UMUMIY YER BILIMINING TADQIQOT USULLARI

Akramova Gulizarxon Yorqinjon qizi,
Qo'qon DPI 2-bosqich talabasi
Telefon:+998937384938
akramovaG@gmail.com

Annotatsiya: Har bir tadqiqotchi o'zining tadqiqot ishlari davomida turli hil usul va metodlardan foydalanadi. Ushbu tezisimizda umumiylar yer bilimining tadqiqot usullari va ularning afzalliklari haqida fikrlar yuritilgan.

Kalit so'zlar: tadqiqot, metod, tabiat, struktura, malaka, qobiq, hudud, bilim.

Tayanch tushuncha va iboralar-metod, usul, ob'ekt, predmet, vazifa tushunchalari modellashtirish geosistema-geotizim, geokimyoviy va geofizik metod, Tarixiy-paleogeografik metod, Sayohat-ekspeditsiya, Tabiiy geografik statsionar, Aerokosmik metod, Balans metodi. Umumiylar yer bilimi-geografik qobiqni dinamik sistema-tizim sifatida qarab, uning strukturasi hamda hududiy tabaqalanishi-masalalarini o'rganadi. Yer planetasining asosiylari, eng yetakchi geografik qonuniyatlarini o'rganadigan fan deyish mumkin. Umumiylar yer bilimini tabiiy geografiyaga kirish fani deb qaramaslik kerak, chunki u geografiya fanlarining asosini-fundamental fanlarini tashkil etadi. Aslini olganda umumiylar yer bilimining geografik dunayoga metodologik kirib borishi bilan bog'liq fan deb qarasak bo'ladi. Chunki geografik qobiq haqidagi ta'limot shunday kuzgudurki, o'rganadigan predmet, hodisa jarayonlar va butun ilm sohalarining geografiyaga tegishli ekanligi ko'rinish turadi. Masalan atmosferani geofizika fani bo'lgan meteorologiya fani, ammo atmosferaning quyi qismi traposfera yer iqlimi shakllanadigan makon bo'lidan geografiyaning tarmoq fani bo'lgan iqlimshunoslik fani o'rgandi. Shunga ko'ra, geografik qobiq yaxlit denamik sistema sifatida uning tamoyil va o'rganish metodlari o'lkashunoslik bilan tarmoq fanlariga tegishli printsip va metodlar bilan bog'lanib ketadi. Geografiya tasnifiy pog'onalar bo'yicha ish ko'rishi lozim. Bunday tasnifiy pog'onachalargashtiklari, onli, avlod va turni ko'rsatish mumkin. Yer xaqidagi fanlar tsikliga geografiya bilan birga-biologiya, geologiya, geofizika, geokimyo kiradi, chunki bularning barchasining o'rganish obyekti bita yer hisoblanadi. Geografiya fanlari oilasiga tabiiy geografiya, iqtisodiy geografiya, o'lkashunoslik, kartografiya, geografiya fanlari tarixi va metodologiyasi fanlari kiradi. Tabiiy geografiya bilan iqtisodiy geografiyaning birlashuvi-yaxlitligi mamlakatshunoslikda o'z aksini topadiki bunda tabiat-aholi-jamiyat kabi uchlik qirrani tadqiq etish kerak.

Tabiiy geografiya fanlari turkumi-umumiylar yer bilimi landshaftshunoslik, mamlakatshunoslik, palogeografiya va xususiy tarmoq fanlaridan tashkil topgan. Umumiylar yer bilimi-tabiiy geografiya, landshaftshunoslik fanlari bilan bir turni tashkil etadi. Geografiya fanlarining metodlarini tasniflashda K.K. Markov, O. P. Dobrodeev va boshqa olimlar ish olib borganlar, umuman olganda tabiiy geografiya fanlarining metodlarini uch guruhga bo'lislilik mumkin-umumkimyoviy metodlar, fanlararo metodlar va geografiyaning o'z metodlari eng muhim umumkimyoviy metod-materialistik-dilektika-narsa va hodisalarining o'zaro bog'liq ravishda doimiy rivojlanishdagi moddiy Dune birlik va qaramaqarshilik, miqdor o'zgarishlaridagi sifat o'zgarishlariga o'tish va inkorni inkor qonuni asosida mavjud bo'lishi. Tarixiylik shu dialektik metoddan kelib chiqib, narsa va hodisalar uzoq tarixiy davriy natijasi. Buni paleogeografiya metodi deyiladi. Umumilmiylik metodi tizimli yondashuv metodi ifodalananid. Har o'rganilayotgan oddiy (hodisa, jarayon, kompleks) turli qism-bloklardan iborat juda murakkab tuzilma sifatidan o'rganiladi.[1]

Tizimli yondashuv metodi -ob'ektni kichik mayda qismlarning birikmasidan tashkil topgan. Yaxlit ko'p qirrali ichki va tashqi o'zaro aloqadagi material tuzilma deb qarash demakdir. Juda mayda struktura qismlaridan iborat ichki va tashqi aloqadagi kattaroq strukturaga birikkan ko'p qirrali yaxlit tizim deb qarash-tizimli metodning mohiyatini tashkil etadi.

Fonlaroro metodlar-bir gruh fonlar uchun umumiylar bo'lidan metodlardir. Tabiiy geografiyada matematik, geokimyoviy, geofizik, modalashtirish va modellashtirish metodlari bo'lib bulardan matematik va modellashtirish kupchilik ilimlarda qullaniladigan usullar.

Matematik metodlar-tabbiy va aniq fanlarda keng qo'llaniladigan bu metodlardir.O'rganilayotgan ob'ektning juda murakkabligi bois, tabiiy geografiyada nisbatan sekinlik bilan qullanilmoqda, matematik metodning qo'llanilishi asosan londshad komplekslarini

o'rganishda matematik statistika va ehtimolini nazariyasi metodlari bilan chegaralanib qolmoqda. Amerika geografii V. Bungening fikriga ko'ra, geografik qonun va qonuniyatlarni matematik mazmun va maklida obstraktsiyalash-tafakkur qilib ifodalash orqali tadqiqotlar olib borish geografik tadqiqotning andozasi bo'lmog'i zarur. Madomiki, geografiya aniq predmetni tafakkur qiladigan fan bo'lган va bo'lib kelayotganidan bu fikrni tug'ri deya olmaylik, chunki real mavjud bo'lgan jismlarni matematik belgilari simvollarda ifodalashga utib bo'lmaydi. Matematik metodning foydasi tabiiy geografiya uchun beqiyos ammo u asosiy tadqiqot metoti emas, geografik qonun va tushunchalarining mohiyatini ochishda yordamchi metod bo'lib, qolaveradi.[2]

Geokimyoviy metod-tabiiy geografiyada atoqli tuproqshunos va geografik B. B. Pomenov ishlari asosida landshaftshunoslik keng qullaniladigan bo'ldi. 1956 - yilda ma'lumotlarni birbiriga solishtirib va qushib tahlil etish metotini taklif etdi. Relyefning balandliklardagi landshaft komplekslari tarkibida past joylarga utganda kimyoviy elementlarning miqdori va kuchishi o'zgaradi deb qarash bu metodning mohiyatini tashkil etadi. Balandliklar bilan past joylarda kimyoviy elementlar miqdori va kuchib yurishi xarakterini shu tariqa aniqlash mumkin.

Foydalilanilgan adabiyotlar

1. A.Mamatov "Umumiy yer bilimi" Qarshi.: 2017 yil, 48-49 betlar.
2. M.To'xtamatova "Geoqobiq va geoolam", "makon va zamon", Farg'ona.: 2018 yil, 43-bet.

GEOGRAFIYA

Nabijonova Nazokatxon A'zamxon qizi

Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va
dizayn instituti magistranti, OOO "Ma'mur Project"
firmasida arxitektor-dizayner,
Telefon: +99899 981-62-62
nabijonovanazokatxon@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada geografiya fanining qanchalik qiziqarli ekanligi va hayotimizda geografiya sohasini bilish muhimligi haqida so'z yuritiladi. Hamda geografiya fani qisqacha ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Landshaftshunoslik, paleogeografiya, geomorfologiya, iqlimshunoslik, quruqlik gidrologiyasi, okeanologiya, glyatsiologiya, geokriologiya.

Geografiya yoki jo‘g‘rofiya (yunoncha **Geo** yoki **Geya**- “Yer” hamda **grafein** — “tasvirlamoq” yoki “yozmoq yoxud “xaritalamoq”) — Yerning geografik qobig‘i, uning struktura va dinamikasi, alohida komponentlarini hududlar bo‘yicha o‘zaro ta’siri va taqsimlanishini o‘rganadigan fanlar majmui. Antik dunyo g‘arb olimlari Yer yuzasining manzarasini Geografiya so‘zi bilan ifodalaganlar. Geografiya terminini dastlab Eratosfen (mil. av. 276—194 yillarda yashagan) kiritgan. O‘rta Osiyoda 9—10-asrlardan boshlab Geografiya so‘zi ma’nosida „surati arz“, „etti iqlim“, „Kitob almasolik valmamolik“ („Mamlakatlar va masofalar kitobi“) iboralari qo‘llanilgan. 19-asrda va 20-asr boshlarida o‘zbek tilida Geografiya arabcha talaffuz bilan „jug‘rofiya“ shaklida yozilgan. Keyinroq Geografiya shakli rasmiy tus oldi. Geografiya fanlari sistemasi 3 asosiy tarmoqqa bo‘linadi: a) tabiiy, ya’ni tabiiy geografik fanlar — ularga tabiiy geografiya (umumiylar yer bilimi, landshaftshunoslik va paleogeografiyani o‘z ichiga oladi), geomorfologiya, iqlimshunoslik, quruqlik gidrologiyasi, okeanologiya, glyatsiologiya, geokriologiya, tuproklar Geografiyasi va biogeografiya kiradi; b) ijtimoiy va iqtisodiy geografik fanlar — umumiylar va regional iqtisodiy Geografiya, xo‘jalik tarmoqlari Geografiyasi (sanoat Geografiyasi, qishloq xo‘jaligi Geografiyasi, transport Geografiyasi va boshqalar), aholi Geografiyasi, siyosiy Geografiya) haritagrafiya. Undan tashqari Geografiyaga mamlakatshunoslik, tibbiy Geografiya, rekreatsiya va harbiy Geografiyaham kiradi. Keyingi yillarda, koinotni o‘rganish rivojlanishi bilan selenografiya (Oy Geografiyasi), kosmos yershunosligi kabi sohalar ham vujudga keldi. Yer sun’iy yo‘ldoshlari va kosmik kemadan turib Yer yuzasining suratini olish va haritasini tuzish usullari ham yaratildi. Geografiya eng qadimgi fanlardandir. Odamzod paydo bo‘lgandan keyin muayyan davr o‘tgach, tabiiy muhit bilan jamiyatning o‘zaro munosabatlari natijasida, ovchilik, yerni ishlash va savdosoti q ehtiyojlariga ko‘ra yaqin-uzoq masofalarga borib kelish, tevarak-atrofni bilish va turlituman xalklar o‘rtasida o‘zaro muomala qilish boshlangan. Odamlar ilmiy-amaliy maqsadlarda dengiz yo‘llarini va joylarning tabiatini, xo‘jaligi va xalqlarini o‘rganib turganlar. Shu yo‘llar bilan geografik ma’lumotlar to‘plangan, devor va toshlarga bitilgan, qog‘ozga yozilgan. Miloddan avvalgi qadimgi dunyoning madaniyat markazlarida (Turon, Shimoliy Hindiston, Xitoy, Bobil va Ossuriya, Misr va Yunonistonda) dastlabki ilmii xulosalarga erishildi. Doira 360 gradusga bo‘lindi, sutka 24 soat deb belgilandi, geografik kenglik va uzunlik ifodalari yuzaga keldi. Yer shar shaklida degan fikr maydonga keldi (yunon olimlari Fales, Pifagor, Eratosfen va Aristotel), dastlabki globus va ibtidoiy harita yasaldi (Anaksimandr), dunyo qit’alariga nom berildi. Iskandariyalik matematik va geograf Eratosfen (mil. av. 3-asrda) Yer aylanasining uzunligini o‘lchab ko‘rgan va Yer meridianining (hoz. o‘lchov birligida) 39816 km ligini aniqlagan. Bu esa haqiqiy uzunligiga ancha yaqindir. Yer yuzida issiq, mo‘tadil va sovuq mintaqalar borligi, ya’ni geografik zonallik tushunchasi ham qadimgi dunyo Geografiyasining nazariy yutuqlaridandir. O‘sha davrda ba’zilar Yer yuzida suvlik ko‘p desalar, boshqalar, aksincha, quruqlik ko‘p der edilar. Shuningdek, Quyosh bilan Yerning munosabati xususida ham ikki mulohaza bo‘lgan. Ayrim olimlar (ayniqsa Ptolemy) olamning markazini Yer hisoblab, Quyosh va sayyoralar esa uning atrofida aylanadi (geotsentrik nazariya) desalar, boshqa olimlar gelotsentrik nazariyani ilgari surdilar, ya’ni olamning markazi Quyoshdir, Yer va boshqa sayyoralar uning atrofida aylanadi deganlar. Aleksandr (Iskander Makduniy)ning Eron, Turon va Hindistonga yurishlari hamda finikiyaliklarning O‘rta dengiz va Afrika tevaragidagi suzishlari geografik tasavvurlarni

birmuncha kengaytirdi. Umuman, yunon olimlari Sharqdagi ilm-fan markazlarining yutuqlaridan xabardor bo'lganlar va ulardan o'z asarlarida foydalanganlar. Strabon (mil. av. 63 yil — mil. 21 yil) dunyo Geografiyasidan 17 jiddli kitob yezdi (2 jildi umumiy Geografiya, 8 jildi — Yevropa, 1 jildi — Afrika, 6 jildi — Osiyo), Klavdiy Ptolemey (90—168 yillar) Geografiya va haritagrafik proyeksiyalarga doyr 8 jild kitob yezdi. Turonlik va eronliklarning muqaddas kitobi Zend Avestoda ayrim geografik ma'lumotlar bor. Unda dunyodagi mamlakatlar — Eronvej, Sugd, Muru (Marv), Baxdi (Baqtriya), Nisoim (Jan. Turkmenistan), Ho'raru (Xiro), Hafta Hindu (Yetti Hindiston) va b. tilga olingan, ba'zilari ta'riflangan .

O'rta asrlarda vizantiyalik Zemarx (6-asr) Sharqi Dashti Qipchoqqa sayohat qildi, normanlar (skandinaviyaliklar) 9—10-asrlarda Atlantika okeanining shimalida suzib, Islandiya, Grenlandiya va Shimoliy Amerikagacha safar qildilar, rus pomorlari Shimoliy Muz okeanidagi ayrim orollarni o'zlashtira boshladilar. 13-asr o'rtalarida Fransiya qiroli Lyudovik IXning elchisi sifatida O'rta Osiyoga Rubruk kelib ketdi, italiyalik Plano Karpini Mongoliyagacha yetib bordi. O'rta asrlarda yevropaliklarning geografik tasavvurlariga eng katta ta'sir etgan voqeа — Marko Poloning 25 yil davom etgan Xitoy sayohati (13-asr oxiri) bo'ldi. O'rta asrlarda Sharq mamlakatlarida madaniyatning yuksalishi, bir qancha mustaqil davlatlarning barpo etilishi, savdo-sotiq avj olishi natijasida Turkiya, Iroq, Eron, Hindiston va Movarounnahrda Geografiya fani ancha rivoj topdi. Uning eng yirik namoyandalaridan biri Muhammad ibn Muso Xorazmiy (8-asr oxiri — 9-asr o'rtalari) Geografiyaga doyr „Surat ul-arz“ kitobini yezdi. Unda dunyodagi 537 shaharning koordinatalari va qisqacha izohi berilgan. Aslida bu kitob kattagina bir geografik atlasning izohnomasi bo'lgan. Xorazmiy bu kitobini yozishda Ptolemyning „Geografiya“ asaridan qisman foydalangan. Bu bilan qadimgi dunyo Geografiyasining merosi saqlab qolindi. 9-asrdan e'tiboran arab va fors tillarida yaratilgan barcha geografik asarlar Xorazmiy kitobiga asoslangan. Shunday qilib, Xorazmiy butun Sharq Geografiyasining asoschisi bo'lib qoldi. Ahmad Farg'oniy (9-asr) va Abu Abdulla Jayxoni (9—10-asr)lar ham geografik asarlar yaratishdi. Farg'oniy Misrdagi Nil daryosi suvining sathini kuzatish uchun Qohira shahri yonida „miqyos jadidi“ — nilometri yaratganini alohida ta'kidlash lozim. Bundan tashqari Quyosh utilishi, Yerning yumaloq shaklda ekanligini isbotlagan. Yerning o'lchamlari to'g'risida hoz. zamon ma'lumotlariga juda ham yaqin bo'lgan kattaliklarni ishlab chiqqan. Abu Zayd ibn Sahl Balxiy (850—934) „Suvor ularqolim“ („Iqlimlar surati“) geografik asarini yozib, unga ko'pgina haritalarni ilova qildi, Abu Zayd asarini eronlik Istahriy va Ibn Havqal yana kengaytirib, „Kitob almasolik valmamolik“ asarini yozdilar. 10-asrda yashagan arab geograflari Mas'udiy va Muqaddasiylar, 12-asr olimi Idrisiy o'z zamonusi ahdini dunyo Geografiyasi bilan tanishtirishda katta xizmat qildilar. Sharq Geografiyasi faniga Beruniy va Ibn Sinoning ta'siri juda katta bo'ldi. Beruniyning barcha yirik asarları („Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar“, „Hindiston“, „Mineralogiya“, „Geodeziya“, „Ma'sud qonuni“) ko'p jihatdan Geografiyaga taalluqli. Beruniy Sharqda birinchi bo'lib globus yasadi, „Ma'sud qonuni“ kitobida 603 joyning geografik koordinatalarini aniqlab yozdi, boshqa bir kitobiga dunyo haritasini ilova qildi. Beruniy Hindistonda turib, Yer aylanasining uzunligini o'lchadi. „Geodeziya“ kitobida Amudaryoning oqimi o'zgargani va Qoraqum cho'lining paydo bo'lishini tasvirladi va h. k. U nazariy jihatdan ilk bor g'arbda, Atlantika okeani ortida katta quruqlik mavjudligini ta'kidlagan. 5 asrdan so'ng yevropaliklar bu quruqlikning Amerika qit'asi ekanligini kashf etganlar. 11-asrda balxlik Nosir Hisrav 7 yil davomida sayohat qilib, 15 ming km yo'l bosdi — Movarounnahrda Afrika shimgacha, Arabiston va Hindistongacha sayohat qilib, „Safarnoma“ kitobini yozdi. Maxmud Koshg'ariy Markaziy Osiyodan Kichik Osiyo yarim orolgacha kezib, turkiy qabilalarning tili, urf-odatlari, shaharlari, daryo-ko'llari, tog'aylovlarini tasvirlagan „Devonu lug'otit turk“ asarini yozib qoldirdi. Kitobga dunyo haritasi ham ilova qilingan. 13-asr boshida Marv sh.da (hoz. Turkmanistonning Mari sh.dan 30 km sharada) yashagan Abdulla Yoqut Hamaviy „Mujam ul-buldon“ geografik lug'atini yozgan. Shimoliy afrikalik (marokashlik) arab Ibn Battuta 14-asrning eng mashhur sayyohidir, u 25 yil mobaynida 100 ming km dan ortiq masofani kezib chiqdi — Arabiston ya. o., Hindiston, Xitoy, Sumatra o., Movarounnahr, Janubiy Yevropa va Sahroi Kabirni sayohat qildi. 15-asr boshlarida Samarcand rasadxonasida temuriy hukmdor Mirzo Ulug'bek rahbarligida astronomik va geografik jadvallar tuzi l di. Ali Qushchi Samarcanda va Istanbulda geografik asarlar yozdi. 16-asr boshida Zahiriddin Muhammad Bobur Hindistonga kelib, mashhur tarixiy-geografik asar — „Boburnoma“ni yaratdi. 15-asr o'rtasi — 17-asrda Buyuk geografik kashfiyotlar natijasida deyarli barcha materiklarning shakli belgilandi, yer yuzasining katta qismi tadqiq qilindi, noma'lum mamlakatlarning tabiatini va xo'jaligi haqida

ma'lumotlar olindi. 17-asrning 1- yarmida yashagan gollandiyalik geograf B. Vareniusning „Umumiyl geografiya“ kitobi o'sha davrning eng yirik geografik asari bo'ldi. Varenius birinchi bo'lib Yer haqidagi bilimlar sistemasiidan umumiyl geografiya va xususiy regional geografiyanı ajratdi. 16—17-asrlarda haritagrafiya bo'yicha katta muvaffaqiyatlarga erishildi, haritagrafik proyeksiyalar ishlab chiqildi (Geografiya Merkator). 18-asr oxiri va 19-asr davomida Afrika, Janubiy Amerika, Avstraliyaning ichki rayonlarida geografik tadqiqotlar olib borildi. 19—20-asrlarda Markaziy Osiyoda ilmiy tadqiqotlar qilindi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Preobrajenskiy V. S. i dr., Geografiya v menyayushemsya mire. Vek XX. M., 1997, 274 s;
2. O'rtaosiyolik geograf va sayyoohlar, T., 1964;
3. Qoriyev M., O'rta Osiyo tabiiy geografiney, 2-nashr, T., 1968.
- 4 Ziyoruddin Akramov, Asomiddin Rafitsov, Shuhrat Azimov.^[1]
5. www.ziyouz.com kutubxonasi

СТРАТЕГИИ ЗАРУБЕЖНЫХ ГОСУДАРСТВ ПО ОСВОЕНИЮ КРАЙНЕГО СЕВЕРА И АРКТИКИ: ГЕОГРАФИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Реймов Мухамедали Кенгесбаевич,

Студент бакалавриата,
Нукусского Государственного
Педагогического Института;

Аннотация: В XXI в. зарубежные государства, обладающие выходом к Северному Ледовитому океану или объявляющие себя арктическими, их объединения и корпорации приступили к активной фазе реализации стратегий развития национальных северных окраин и арктических зон. Социально-экономическая деятельность государств, а также военно-стратегические направления в районах вблизи Северного Полярного круга разворачиваются на фоне необратимых трансформаций в окружающей среде арктического региона. Одним из примеров является изменение климата, которое в Арктике происходит темпами, превосходящими среднемировые, причины которого пока недостаточно известны. Страны Европы и Америки, имеющие территории Крайнего Севера или арктические зоны, пытаются противостоять природным вызовам, восполнить пробелы знаний об изменяющейся природной и социально-экономической среде высоких широт. Цель статьи – проанализировать стратегии освоения территорий Крайнего Севера и арктических зон.

Ключевые слова: Арктика, стратегии развития, международное сотрудничество, geopolitika.

Предметом изыскания в статье представляется Арктика, на определение и проведение полдневных мер какой в географической науке нет устоявшегося мнения. Одно изо чаще всего используемых соображений Арктика звучит будто выводное через эллинистического *arcticos* – северный, возможно, оттого Арктику ежеминутно отождествляют с Крайним Севером. Арктика – это северная противоположная сторону Земли, подключающая в себя окраины материков Евразии и Полярной Америки, приблизительно весь Полярный Леденистый титан с островами (кроме прибрежных островов Норвегии), а да прилегающие доли Атлантического и Безветренного океанов. Всякая страна, располагающая выезд к этому океану, самостоятельно описывает величины. Последнего Норда и национальных приполярных зон и формулирует представление Арктика.

Фокусы к трактовке определения обременяют разработку слаженной политики управления пространным и специфическим приполярным ареалом в интересах разумного природопользования и сложной безвредности населения. Например, Страна до сих пор использует обветшавшие взгляды секторального деления приполярного пространства, что не подходит сегодняшним нормам интернационального мореходного права. Державы Приполярного совета держаются мысли нахождения полдневной величины Арктики после изотерме 10° или южной границе произрастания древесной растительности.

Рассматривавшийся длительное время безгранично с geopolitikой (военно-оборонительной) точки зрения приполярный регион для сегодня завоевывает отменно новоизобретенный.

В публикациях российских и иностранных ученых, докладах Приполярного совета, Мировой синоптической компании и Росгидромета говорится, что модифицирование климата в Арктике объясняет беспримерное в истории сокращение площади и мощности мореходного льда, и сдвиги в территориальной и общеотраслевой текстурах природопользования. На освоение ресурсов Арктики воздействуют прогресс народонаселения, электротехнологический прогресс, продолжение географии судоходства и добычи полезительных ископаемых, углубление замазывания опоясывающей среды. Принимая во внимание с многообразием природно-географических, социально-экономических, культурологических, geopolitических и иных моментов вырабатывания Арктики показалася потребность разработки приполярных стратегий и программ иностранными странами. В исследование врубились межправительственные компании (Арктический совет, Общеевропейский Скреп (далее – ЕС), совет Баренцева Евро-Арктического ареала (далее – БЕАР), власти муниципалитетов (ленов, фюльке, губерний,

провинций, территорий, коммун, штатов), коллективные организации, а да международные корпорации.

Разбор литературы по данной теме показывает, что возникшая неувязка освещалась в отечественных академических публикациях сначала 2000–х гг. Как мы прежде отмечали, державы Полнощной Европы и Полнощной Америки характеризуются благородным ватерпасом социально-экономического развития, конкурентоспособной экономикой, возможностью плодотворно соответствовать для вселенские призывы и разрабатывать стратегии выработывания удаленных полнощных территорий. Конышев, А. Сергунин, рассматривая необыкновенности приполярных стратегий держав Полнощной Америки, сопоставляют их с отечественным аналогом, призывают к ответу о потребности сбережения партнерских и обюдовыгодных касательств промежду царствами для безобидного и действенного выработывания приполярного региона. В зарубежных публикациях тема приполярных стратегий не получила распространения. «... В момент изменения климата и увеличивающегося интернационального внимания ... Арктика в данный момент пересказывается будто пространство, интегрированное в суверенную государственность и государственную идентичность...». Hansen –Magnusson приглашает утилизировать геопоэтический подъезд кrossийской приполярной политике. Экий подъезд «обосновывается на эмпирическом наблюдении, что благодаря изменения климата приполярный пейзаж испытывает совершенные преобразования, что поверг к многосторонним действиям по управлению, но также и к однобоким действиям». Иностранные творцы придают значение проблематике изменения климата, адаптации к нему природных, социально-экономических систем, трансформации цивилизованных ландшафтов, подбору течений выработывания Арктики в продолжительной возможности (за горизонтом 2050 г.)

Корпоративные наружности приполярных стратегий держав Полнощной Европы и Америки.

В 2000–2017 гг. царства Полнощной Европы и Полнощной Америки (США и Канада) опубликовали, а позднее актуализовали (Норвегия это сделала первой и счастливо неповторимой извсех стран) стратегии штудирования полнощных и арктических пространств. Действенность государств, не столько выходящих к Полнощному Леденистому океану, однако и лежащих заметно южнее его (Китай, Япония, Индия, Республика Корея, Вьетнам, Германия, Великобритания), продиктована беспристрастными факторами: преобразованиями климата; глобализаций, смещением предприимчивости ресурсодобывающих компаний в благородные широты принимая во внимание сокращением запасов горючие в традиционных местах его добычи, употреблением в Северном Леденистом океане автотранспортных коммуникаций; выработыванием коренастых народов Севера, которые, в начале, переживают воздействие модификаций в естественной среде.

Всякая приполярная политика уникальна, впрочем в всех документах наличествуют геополитические (в т. военно-стратегические), социально-экономические, геоэкологические, гуманитарные аспекты. Полнощные державы утверждают о том, что они рассматривают приполярное расстояние будто площадь круга и стабильности. В стратегиях провозглашается надобность закрепления государственных суверенитетов, подмоги «народной дипломатии», подчеркивается значимостей Приполярного мира для выработки политики стабильного выработывания Арктики.

При организации народнохозяйственной деловитости на Крайнем Норде и в Арктике большинство держав распространяются изо принципов, предустановленных Конвенцией Организация по морскому праву (1982 г. Ее положения испускаются для разъединение мелководных территорий, компании судоходства в Вселенском океане. В то же время замечаются разнотечения сообразно документов. Кое-какие страны, заинтригованные в вырабатыванье автотранспортного сведения промежду Северо-Европейским и Азиатско-Тихоокеанским регионами, устремляются провозгласить Полярный мореплавательный конец (далее – СМП), государственную автотранспортную коммуникацию России в Арктике, Северозападный проход, внушительная делянку какого штудирует повдоль полнощного побережья Канады, интернациональными водами. Это не откликается интересам России и Канады. Страна ориентирует на недопустимость милитаризации Арктики, перевоплощения ее в район долговременных антитеррористических учений и военнослужащих приготовлений.

В зарубежных стратегиях расположены выговоры не на консервацию естественной сферы

Арктики, будто было это характерно, например, еще 30 – 35 годов назад, а на применение прогрессивных научноемких стереотипов природоохранного менеджмента, основанных на принципах сбережения биоразнообразия, экологичны безобидном употребление энергетических ресурсов, вырабатыванье противоположной энергетики.

Иностранные стратегии дают большущее свойство кооперации с общинами коренастых народов, штудированию минеральных и гидрофитных биологических ресурсов, вырабатыванию туризма, а да предостережению техногенных автоаварий в покрытых льдом участках Полнознного Леденистого океана. Образчиком представляется разработка соглашений о сотрудничестве в авиационном и морском розыске и спасении в Арктике (сессия Приполярного мира в Нууке, 2011 г.) и сотрудничестве в сфере готовности реагирования для вымазывание множества нефтью в Арктике (сессия Приполярного мира в Кируне, 2013 г. Тезисы о вырабатыванье науки и образования на Крайнем Норде одолживают основное пространство в каждой приполярной стратегии. Первенствующее увлечение уделяется вопросам компании изысканий по части изменений климата, исследования действия данных процессов на состояние льдов, экосистем Полнознного Леденистого океана и его побережья, природопользование коренастых народов. В стратегиях обосновывается потребность преодоления разрывов в знаниях об особенностях приполярных экосистем, закрепления трансфера знаний, компетенций и технологий, вырабатывания сетного научно-просветительного сотрудничества, экспедиционной деятельности, отвлеченной и научно-экспериментальной мобильности, создания приполярного информативного и статистического центра. Нужно отметить активность царств в научной сфере в рамках программ ЕС «Коларктик» и «Северного измерения», Интернациональной ассоциации приполярных общественных наук, приполярного академического комитета. Институты и колледжи полнощных держав участвуют в работе предметных сеток Института Арктики, соединяющих грамотеев по проблематике исследования приполярного региона. В Исландии отсутствует сформулированная на государственном ватерпасе научно-исследовательская geopolitika в Арктике с поставленными приоритетами и инструментами финансирования.

Библиографический список:

1. Агранат Г.А. Использование ресурсов и освоение территории Зарубежного Севера. М.: Наука, 1984. 263 с.
2. Арктический совет. Председательство Исландии. URL: <http://arctic-council.org/ru/about/chairmanship/> (дата обращения: 08.05.2020).
3. Арктический совет. Председательство США. URL: http://csef.ru/ru/politica-i-geopolitica/501/pervye-itogi_predsedatelstva-ssha-v-arkticheskem-sovete (дата обращения: 08.05.2020).
4. Гехт А.Б., Цверианашвили И.А. Арктика во внешней политике Швеции: основные тренды современности // Ученые записки Новгородского государственного университета. 2019. №3 (21). С.6.
5. Гутенев М., Конышев В., Сергунин А. Арктический вектор Норвегии: преемственность и новации // Современная Европа. 2019. № 4. С. 108–118
6. Журавель В. Председательство в Арктическом совете: от Финляндии к Исландии // Современная Европа. 2019. № 4. С. 97–107.

YERNING GEOGRAFIK QOBIG'I

Bafoyeva Gulmehra Xalilovna
Navoiy viloyati Qiziltepa tumani
16-umumiy o'rta ta'lim maktabi
Geografiya fani o'qituvchisi
Telefon: +998 91 988 38 01

Annotatsiya: Ushbu maqola Yerning geografik qobig'i, uning tuzilishi, xususiyatlari, tarkibi va rivojlanishi, shuningdek, geografik qobiqning Yerdagi boshqa qobiqlardan farqi haqida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: geografik qobiq, litosfera, atmosfera, gidrosfera, biosfera, ozon pardasi

Tabiiy geografiya – yerning geografik qobig'i, tabiiy tarkibi va uning strukturaviy qismlari: barcha darajadagi tabiiy hududiy majmualarini (shuningdek, suv havzalari ham) o'rghanuvchi fan; tabiatshunoslik fanlarining muhim tarmoqlaridan biri. Landshaft qobig'i, epigeosfera – Yerning litosfera, gidrosfera, atmosfera va biosferalar o'zaro tutashadigan va bir-biriga ta'sir etadigan qobig'i. Geografik qobiqning tarkibi va tuzilishi juda murakkab. Uning yuqorigi va pastki chegaralari ham shartlidir. Atmosferada geografik qobiq stratopauza bo'ylab o'tadi deb hisoblaydilar, chunki Yer yuzasining atmosfera jarayonlariga bo'lgan issiqlik ta'siri shu chegaragacha davom etib, litosferada esa gipergenez oblasti quyi qismigacha boradi. Geografik qobiq butun gidrosferani, Yer po'stining yuqori qavatini va atmosferaning quyi qismi (25-30 km yaqinlikdagi qatlam) ni o'z ichiga oladi. Geografik qobiqning eng qalin qismi 40 km ga yaqin.

Geografik qobiqning murakkab tuzilishi va xususiyatlari uni har tomonlama tadqiq qilishni, ya'ni bir butun hamda alohida komponentlar bo'yicha ham va undagi katta-kichik tabiiy geografik majmualar bo'yicha ham tadqiq taqozo etdi. Bu o'z navbatida, tabiiy geografiyaning tarmoqlanishiga olib keladi.

Geografik qobiqning Yerdagi boshqa qobiqlardan farqi: geografik qobiq Yerdagi va kosmosdagi jarayonlar ta'sirida shakllanadi: litosfera, atmosfera tutashib, o'zaro ta'sir etib turadi - turli xil erkin energiyalarga nihoyatda boy, unda moddalarning barcha agregat holati uchraydi; Quyoshdan keladigan issiqlik to'planadi; insoniyat jamiyatini mavjud.

Geografik qobiq quyidagi muhim xususiyatlarga ega:

1) tarkibiy qismlari o'rtasida beto'xtov modda va energiya almashinishi tufayli geografik qobiq yaxlit bir butunni tashkil etadi;

2) moddalarning ular bilan bog'liq holda energiya aylanma harakat qilib turadi. Tabiatda moddalarning aylanib yurishi turlicha: ulardan ba'zilari mexanik harakatlardir (atmosfera sirkulyatsiyasi, dengiz oqimlari), boshqalarda moddaning agregat holati o'zgaradi, uchinchilarida uning kimyoviy tarkibi ham o'zgaradi (biologik aylanma harakat);

3) ritmiklik, ya'ni jarayon va hodisalarining vaqt o'tishi bilan takrorlanishi. Bu asosan, astronomik va geologik sabablarga bog'liq. Sutkalik (kun va tunning almashinishi), yillik (yil fasllarining o'zgarishi), asr ichida (masalan, har 25-50 yilda) iqlim, muzlik, ko'l sati daryolardagi suv miqdorining takroriy o'zgarib turishi, asrdan ko'p (masalan, har 1800-1900 yillarda va salqin va sernam iqlimli davrning quruq va issiq iqlimli davr bilan almashib turishi), geologik ritmlar (kaledon, gersin alp tog' hosil bo'lishi bosqichlaridan har birining 200-240 mln. yil davom etishi)

Geografik qobiqning yuqori va quyi chegarasini, uning qalinligini turli olimlar turlicha o'tkazishadi va belgilashadi. Ko'p olimlar geografik qobiqning yuqori chegarasini troposferaning yqori qismidan o'tkazishadi va uning qalinligini 30-35 km deb hisoblashadi. Aniqlanishicha, geografik qobiqning yuqori chegarasi ozon pardasiga, pastki chegarasi esa g'ovak jinslarining tag qismiga to'g'ri keladi. Ozon pardasi Yerdagi organizmlarni Quyoshning ultrabinafsha nurlaridan muhofaza qiladi.

Geografik qobiqning xususiyatlari. Geografik qobiqning birinchi xususiyati, uning tarkibiy qismlari – litosfera, gidrosfera, atmosfera va biosfera doimiy ravishda o'zaro aloqadorlikda bo'lishi

va bir-biriga ta'sir etishidir; ikkinchi xususiyati , modda va energiya almashinish jarayonining bo'lib turishidir; uchinchi xususiyati, geografik qobiqda organik hayotning, jumladan, insoniyat jamiyatining mavjudligidir. Geografik qobiqning rivojlanishiga Yerning tashqi va ichki energiyasi ta'sir etadi. Geografik qobiqda sodir bo'layotgan barcha jarayonlarning asosiy qismi Quyosh energiyasi va kamroq qismi Yerning ichki energiyasi ta'sirida ro'y beradi.

Foydalanimadiga adabiyotlar:

1. O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi. Toshkent. 2005-y.
2. P. G'ulomov, H. Vahobov. Geografiya darsligi, 7-sinf. Toshkent.2017.
3. Internet ma'lumotlari.

METHODOLOGY OF TEACHING THE TOPIC “CONTINENTS AND GEOGRAPHICAL LOCATION” USING THE GLOBUS METHOD

Hakimova Manfahat Ibdagimovna

Teacher of geography, secondary school No. 22,
Nomdanak village, Parkent district, Tashkent region
Tel: +998935148969, e-mail: manifhathakimova@gmail.com

Annotation: This article addresses the issues of teaching the location of continents and oceans with the help of one of the modern methods of teaching, making each part of it mobile and interesting, understandable and interesting for students.

Keywords: mainland, geographical location, method, technology, teaching methods.

The science of geography has its own characteristics, and along with the pedagogical technologies used in it, the role of the cartographic method has been constantly demonstrated. Today, many innovations aimed at modernizing the content of education, improving the quality of education, the widespread introduction of innovative technologies in education are being created and put into practice. The effectiveness of these innovations largely depends on the correct organization of innovation activities in the educational institution. Today in Uzbekistan, educational technologies that increase the learning and creative activity in geography classes and increase the efficiency of the educational process are called interactive methods. Let's consider teaching "Continents and geographical location" using one of these methods, the Globe method. The globe method is based on the globe, one of the main teaching tools of geography. In it, students see a familiar globe and the land on it as parts of a subject, and on this basis analyze the object, which is interesting and easy for them to understand. The process of implementing the Globus method is as follows.

The process of using the Globus method

Step 1. To form a preliminary understanding of the topic being studied by the teacher

Step 2. In order to further strengthen the lesson and to cover the whole audience with the topic and its concepts, we use the method of "Globus" presented in this article. To do this, students are explained the process of applying this method, the tasks that students must perform, and so on. The topic of this article may be the following for the topic "Continents and Geographical Location": Students are shown a pre-made globe picture (Figure 1) and told how to fill in the globe in this picture. The continent is given to one group at a time, on the basis of which students are asked to write down all the information about the continent, interesting facts, the location of the continent, the countries on it and other information.

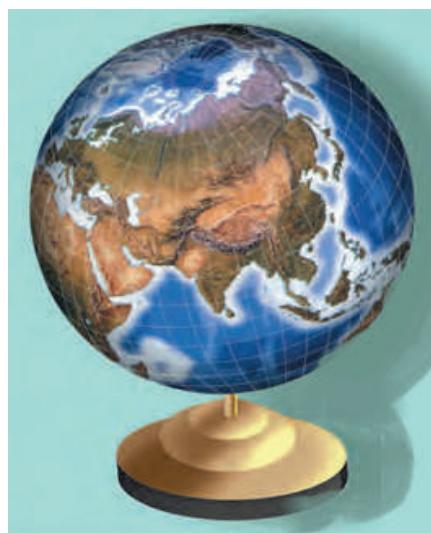

Figure 1. Picture of a globe (here only the remaining groups of Eurasian clearly visible globes are given to them, or the globe itself can be used)

Step 3. Based on the concepts, students are divided into groups and given the continents they need to study, and they write down the information they know about the topic on small cards and stick them on the continent being studied. They are given Figure 2 as an example. The implementation of the method is controlled by the teacher.

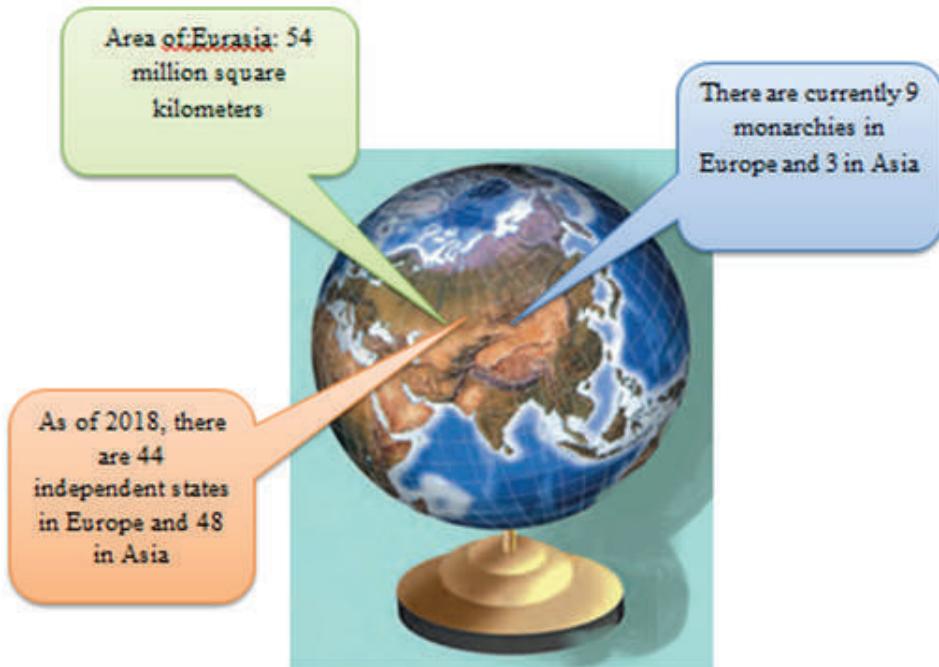

Figure 2. A typical scheme of the Globe method

Step 4. After the students have filled in the chamomile, one member from each group explains the progress report, one at a time, describing the information they have written about the chamomile and the information they have written for the anime.

Step 5. After reviewing the work of all groups, all the information is summarized and a general conclusion is made. Active participation in the work with the method, first of all, completion, correct performance and other good works are rewarded and evaluated.

References

1. The Constitution of the Republic of Uzbekistan. - Collection of Legislation of the Republic of Uzbekistan, 2018 No. 14, Article 213, No. 22, Article 406.
2. Law of the Republic of Uzbekistan "On Education" - Collection of Legislation of the Republic of Uzbekistan, 2013 No. 41, Article 543.
3. National Training Program of the Republic of Uzbekistan. - Collection of Legislation of the Republic of Uzbekistan, 2013 No. 41, Article 543.
4. Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan No. PP-3160 "On increasing the effectiveness of spiritual and educational work and raising the development of the industry to a new level." - National Database of Legislation, 29.09.2017 06/17/5194/0032-son.

GEOGRAFIYA FANLARINI O'QITISHDA YANGI INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH YO'LLARI

Norboyev Nurbek Eshtemir o'g'li

Termiz davlat universiteti Tabiiy fanlar fakulteti
geografiya ta'lif yo'naliishi 3-kurs talabasi

To'rayev Musurmon Baxtiyor o'g'li

Termiz davlat universiteti Tabiiy fanlar fakulteti
geografiya ta'lif yo'naliishi 3-kurs talabasi

Jo'rayev Xushvaqtjon Abdurahim o'g'li

Termiz davlat universiteti Tabiiy fanlar fakulteti
geografiya ta'lif yo'naliishi 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada geografiya fani bilan bir qatorda barcha tabiiy fanlar tizimida innovatsion texnologiyalarning o'rni va samaradorligi keltirib o'tiladi. Hozirgi vaqtida ta'lif tizimiga yangicha usulda yondashish talab qilinayotgan bir vaqtda, ushbu usullardan samarali foydalana oladigan malakali pedagog kadrlarni tayyorlash lozimligi haqida ham so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: innovatsiya, interfaol, geografiya, tabiiy fanlar, usul, pedagog, malaka, dars, o'quvchi, ta'lif.

Mamlakatimizning ta'lif sohasidagi innovatsion islohotlari tizimida bo'lajak pedagog shaxsini shakllantirishning asosi bo'lgan kasbiy tayyorgarlik sifatini oshirish muammosi alohida o'ren tutadi. Bugungi kunda ta'lif sifatini oshirish o'quvchilarning mustaqil ijodiy tafakkurini o'stirish, pedagogik jarayonda innovatsion texnologiyalardan keng va samarali foydalanishnigina emas, balki, mazkur jarayonning rejalashtiruvchisi, amalga oshiruvchisi va boshqaruvchisi bo'lgan o'qituvchining kasbiy saviyasi, kasbiy tayyorgarligini shakllantirish masalasiga chuqurroq yondashuvni talab etadi. Geografiya fani tizimida ham innovatsion texnologiyalardan foydalanib mashg'ulotlarni tashkil etish dolzarb masala bo'lib, darslarni qiziqarli o'tishi uchun juda qulay. Chunki ta'lif texnologiyalarining asosiy maqsadi o'quv jarayonini faollashtirish, talabalar tomonidan o'quv materialini o'zlashtirishning yuqori darajasiga erishish va ularni mustaqil fikrashga hamda o'z fikrini bayon etishga o'rgatishdir.

Tabiiy fanlar tizimida ta'lif texnologiyalarini qo'llashning muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Qisqa vaqt orasida muayyan nazariy bilimlarni tahsil oluvchilarga yetkazib berish, ularda ma'lum faoliyat yuzasidan ko'nikma va malakalarni hosil qilish, shuningdek, tahsil oluvchilar faoliyatini nazorat qilish, ular tomonidan egallangan bilim, ko'nikma hamda malakalar darajasini baholash geografiya fani o'qituvchilaridan yuksak pedagogik mahorat hamda ta'lif jarayoniga nisbatan yangicha yondashuvni talab etadi. Hozirgi kunga kelib qator rivojlangan mamlakatlarda o'quv va ijodiy faollikni oshiruvchi hamda ta'lif – tarbiya jarayonining samaradorligini kafolatlovchi ta'lif texnologiyalarni qo'llash borasida katta tajriba to'plangan bo'lib, ushbu tajriba asoslarini tashkil etuvchi metodlar interfaol metodlar nomi bilan yuritilmoqda.

Interfaol metodlar asosida tuzilgan dars tizimlarida turli strategiyalardan foydalilanadi. Bunda o'quvchilarga kitoblar, daftар, boshqa usullardan foydalanish taqiqlanmaydi, aksincha bunday usullarni qo'llash rag'batlantiriladi. Bundan tashqari tabiiy fanlar ta'lifi tizimlarini tashkil etishda rolli o'yinlardan samarali foydalanishga ham katta e'tibor berilmoqda. O'yin metodlarining asosiy maqsadi tinglovchilarni faqat tinglashi emas, balki bilimlarni o'zlashtirishda bevosita ishtirokini ta'minlash orqali ta'lif jarayoni samaradorligini oshirishga qaratilgan. O'yin har xil muammolarni hal etishdagi imitatcion faoliyatlarni tuzish uchun eng qulay asos hisoblanadi. Ta'lif jarayonida rolli o'yinlardan foydalanish tinglovchilarni o'yin muallifi, rolni ijrochisi faoliyatiga ko'ra tinglovchilarning faol pozitsiyaga ega bo'lishi o'yinda predemeti faoliyatni o'zlashtirishni tezlashtiradi. Rolli o'yinlar orqali ijtimoiy-iqtisodiy va ishlab chiqarish emas, balki ijtimoiy va madaniy tizimni ham modellashtirish mumkin. Rolli o'yinlarda doimo real hayotga yaqin bo'lgan inson hayotining har xil shart-sharoit modellari ishtirok etadi.

Rolli o'yinda ishtirokchilar faoliyati o'yin kompleksidan stimul oladi. Ishtirokchilar o'yin davomida vaziyatni tahlil qilishadi. Buning uchun ularga hech kim yordam bermaydi. O'zlarini boshqarish va uyushtirishlari orqali natijalarga erishadilar. O'yinchilar boshqa ishtirokchilar

yordamida o‘yin reaksiyasini olishadi, murakkab vaziyatlar bilan bog‘liq o‘yin maqsadlariga shaxsiy harakatlari orqali erishadilar va xulosalarni o‘zлari qabul qilishadi. Rolli o‘yinlar o‘quvchilarda shaxslararo muomala malakasini shakllantiradi. Rolli o‘yin qoidasiga ko‘ra, rahbar o‘yin kompleksining bevosita ishtirokchisi bo‘la olmaydi. Bu kabi metodlar o‘z mohiyatiga ko‘ra tabiiy fanlar tizimida ta’lim oluvchilarda bilim olish faolligini oshirish, ularni kichik guruh va jamoada ishlash, o‘rganilayotgan mavzu, muammolar bo‘yicha shaxsiy qarashlarini dadil, erkin ifodalash, o‘z fikrlarini himoya qilish, dalillar bilan asoslash, tengdoshlarini tinglay olish, g‘oyalarni yanada boyitish, bildirilgan mavjud mulohazalar orasidan eng maqbul yechimni tanlab olishga rag‘batlantirish imkoniyatiga egaligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. Ta’lim va tarbiya jarayonida o‘qituvchi (pedagog)lar tomonidan interfaol metodlarning o‘rinli, maqsadli, samarali qo‘llanilishi ta’lim oluvchi (o‘quvchi, talabalar)da muloqotga kirishuvchanlik, jamoaviy faoliyat yuritish, mantiqiy fikrlash, mavjud g‘oyalarni sintezlash, tahlil qilish, turli qarashlar orasidagi mantiqiy bog‘liqlikni topa olish qobiliyatlarini tarbiyalash uchun keng imkoniyat yaratadi.

Xulosa qilib shuni ta’kidlash mumkinki, geografiya ta’limida yuqoridagi interfaol metodlardan foydalangan holda darslar tashkil etilsa, o‘quvchilarning ilm olishlari, o‘z mutaxassisliklari bo‘yicha bilimlarini yanada oshirish mumkin. Bu esa bugungi kunga kelib tobora kengayib va chuqurlashib borayotgan jahon kadrlar tarmog‘i inqirozini bartaraf eta oladigan, mustaqil fikrga ega bo‘lgan mutaxassis kadrlar yetishtirish imkoniyati paydo bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abdieva Z.A. Geografiya fanida noan’anaviy dars usullaridan foydalanish. Navoiy., 2003
2. Yo‘ldoshev J.G. «Yangi pedagogik texnologiyalar» (yo‘nalishlari, muammolari, yechimlari) – «Boshlang‘ich ta’lim», 1999 yil, № 6, 2-5 betlar.

ТОШКЕНТ ВИЛОЯТИ ЭТНОДЕМОГРАФИК РИВОЖЛАНИШИ ВА ЭТНОДЕМОГРАФИК РАЙОНЛАШТИРИШИ

Жуматаев Рисбек.

Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон
Миллий университети 2- курс магистранти
Jumatayevrisbek@gmail.com

Аннотация: Ушбу мақолада Тошкент вилояти миллий ва этник таркиби, демографик ривожланиши, мустақиллик йилларида вилояти аҳолисининг табиий кўпайишидаги худудий тафовутлар, унга таъсир этувчи омиллар, демографик жараёнларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишга таъсирини тадқиқ этиш тўғрисида фикр ва мулоҳазалар юритилади.

Калит сўзлар: аҳоли, демографик ривожланиш, этник таркиб, этнодинамика, миграция жараёнлари, табиий ўсиш, худудий тафовут.

Ўзбекистондаги ижтимоий-иқтисодий янгиланишлар, аҳоли демографик ривожланишининг ўзига хос хусусиятлари, унинг миллатлараро муносабатларга таъсирини атрофлича илмий таҳлил этиш эҳтиёжи борлигини кўрсатди. “Мустақиллик йилларида мамлакатимизда 4 миллатлараро муносабатлар ривожида янги босқич бошланди. Бағрикенглик ва инсонпарварлик маданиятини ривожлантириш, миллатлараро ва фуқаролараро ҳамжиҳатлик ва тотувлигини мустаҳкамлаш, ёш авлодни шу асосда, Ватанга муҳаббат ва садоқат руҳида тарбиялаш Ўзбекистонда давлат сиёсатининг устувор ўйналишларидан бирига айланди”¹.

ХХ аср охири ва XXI аср бошларига келиб дунё миқёсида аҳоли миграцияси глобал тус олиб, ўзига хос маданият, ҳаёт тарзи ва тили билан фарқ қиласиган диаспоралар шаклланди. Ер юзидағи мавжуд давлатларнинг кўпчилиги полигэтник хусусият касб этган ҳолда, этник мажоролар, озиқ-овқат, ер-сув танқислиги, уй-жой, ишсизлик, экологиянинг бузилиши каби ҳолатларни ҳам келтириб чиқармокда. Зеро, ҳар қандай давлат ўз худудида яшовчи турли миллат ва элатлар этномаданиятини, этник, миграцион ва демографик жараёнларни ҳамда аҳоли этнодинамикасини ўрганиб боришдан манфаатдор. Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Аҳолишунослик бўйича жамғармаси (UNFPA) томонидан ижтимоий ривожланиш соҳаларига эътибор қаратиш, оилани режалаштириш, аҳолига хукуқий маслаҳатлар бериш, маҳаллий жамоалар билан ишлаш каби муаммолар долзарб бўлиб қолмоқда.

Жаҳон миқёсида миграция, этнодемографик ва этноассимиляциян жараёнларнинг тобора қизгин тус олаётгани, турли миллатларнинг миграцион жараёнлардаги ва ижтимоий-иқтисодий ривожланишдаги ўрни, ташқи миграциянинг миллатлараро муносабатларга таъсири, турли минтақаларда диаспораларнинг шаклланиши, аҳоли турмуш даражасини юксалтириш, инсон қаришининг иқтисодий асослари ва генофонд билан боғлиқ муаммолар илмий-назарий жиҳатдан тадқиқ этилмоқда. Ҳозирги кунда ҳалқаро ва минтақавий муносабатларда давом этаётган глобаллашув ва трансформация жараёнидаги этник ва миграцион ҳолатлар, миллатлараро муносабатлар ва демографик вазият, аҳолишунослик ва жамият тараққиётини мутаносиблаштириш юзасидан кенг кўламли тадқиқот ишлари олиб боришни тақозо этмоқда².

Тадқиқот доирасида ўрганилган адабиётларни шартли равишда уч гурухга: собиқ иттифоқ даври, мустақиллик давридаги ва хориж нашрларига бўлиш мақсадга мувофиқдир. Биринчи гурух адабиётларда собиқ иттифоқ даврида яратилган асарларда минтақаларнинг демографик, иқтисодий-ижтимоий ривожланиши, этнодемографик жараёнлар тўғрисида маълумотлар берилгган. Иккинчи гурух адабиётларида эса мустақиллик йилларидағи худудларда бўлаётган демографик, ижтимоий-иқтисодий жараёнлар, аҳолини рўйхатга олиш, этнодемографик жараёнлар, аҳолини этник таркиби, аҳолини ёш жинс таркиби

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг Республика байналмилад маданият маркази ташкил этилганинг 25 йиллигига бағишиланган учрашувдаги нутқи // “Халқ сўзи”, 2017 йил 24 январь

² Юсупова С.Н. Щзбекистонда демографик жараёнлар ва уларнинг миллатлараро муносабатларга таъсири (1991-2016 йиллар, Андіжон, Наманган, Фарғона вилоятлари мисолида Диссертация. Андіжон.: 2019й.

ваҳоқазолар тўғрисида маълумотлар берилган. Тошкент вилоятининг миграция ҳолати, аҳолининг жойлашуви, этник таркиби ва бошқа маълумотлар баён қилинган. Ўзбекистонда демографик жараёнлар, аҳоли миграцияси, ахолшунослик масалалари билан кўпгина олимларимиз шуғулланиб келишган. Улардан, Аҳмедов Э., Каражанов М., Ата-Мирзаев О., Қаюмов А., Аҳмедов А., Файзиев Н., Муллажонов И., Тожиева З. ва бошқаларни айтиб ўтиш жоиздир.

Бугунги кунда Ўзбекистонда "...локал ва глобал жараёнларни тадқиқ этишда тадқиқий танланиш, яъни жамият ҳаётидаги барча жараёнларни эмас, балки этнос ва маданиятнинг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқсан ҳолда энг муҳим деб ҳисобланган қарашлар..."ни тадқиқ этиш тажрибалари қўлланилмоқда¹.

Тадқиқотнинг вазифаси: мустақиллик йилларида Ўзбекистон, хусусан, Тошкент вилояти аҳолисининг табиий кўпайишидаги худудий тафовутлар, унга таъсир этувчи омиллар, демографик жараёнларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишга таъсирини тадқиқ этиш;

-Тошкент вилоятидаги демографик жараёнлар, аҳоли миллий таркибидаги ўзгаришлар, табиий ўсиш ва ташқи миграция ва унинг аҳоли турмуш тарзига таъсирини очиб бериш;

-урбанизация жараёнлари акс этишини таҳдил қилиш;

- аҳолини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш борасидаги ижтимоий ислоҳотларнинг туб моҳиятини очиб бериш;

- кам таъминланган оиласаларнинг ижтимоий ҳимоя қилинишининг Тошкент вилояти аҳолиси турмуш даражасига таъсирини кўрсатиб бериш;

-ўрганилган масалалар юзасидан илмий-амалий таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқиш.

Тошкент вилоятида кечган демографик жараёнлар, аҳолининг миллий-этник таркибидаги ўзгаришлар тадқиқотнинг объектини ташкил этади. Тошкент вилоятининг этнодемографик ҳолати, миграция жараёнлари эса тадқиқот ишининг предметини ташкил этади.

Ўзбекистон Республикаси аҳолиси жойлашуви, демографик жараёнларида ҳар бир минтақанинг ўзига хос хусусиятлари мавжуд. Бу жиҳатдан Тошкент вилояти ҳам алоҳида ажralиб туради. Вилоят аҳоли сони бўйича мамлакатимизда Самарқанд, Фарғона, Қашқадарё ва Андижон вилоятидан кейинги 5-ўринда туради. 2021 йилнинг январь ҳолатига кўра, вилоятда доимий аҳоли сони 2994,0 минг кишини ташкил қилган ва олдинги йилга нисбатан 52067 кишига ёки 1,8 % кўпайган. Жами аҳолининг 1469,6 минг кишиси (49,1 %) шахар жойларда, қолган 50,9 % қишлоқ жойларда яшайди. Аҳолининг **миллий ва этник таркиби** ҳамда урф-одатларининг ўзига хос хусусиятлари аҳоли таркибининг турли туман бўлишида муҳим аҳамиятга эга. Масалан, кўпгина халқларда тарихан урф-одатларига кўра кўп фарзанд кўриш хунузгача сақланиб келмоқда. Ушбу ҳолат яқин йилларгача мамлакатимиз маҳаллий, айниқса қишлоқ жойлари аҳолиси учун хос бўлиб келган. Лекин, юқорида келтириб ўтилган омиллар натижасида аҳолининг ўсиш суръати анча камайиб кетди.

Пойтахт вилояти демографик вазиятининг ўзига хос хусусиятларидан бири унинг аҳолисини кўп миллатлигидир. Бу ерда туб миллат – ўзбеклардан ташқари рус, татар, корейс, тожик, қирғиз, қозоқ ва бошқа миллат вакиллари ҳам яшайди. Ўзбеклар жами вилоят аҳолисининг 69,1 фоизини, руслар 5,0 фоизни, қозоқлар 12,2 фоизни, тожиклар 5,5 фоизни ташкил қилади (2020 й.). Рус ва татарлар асосан шаҳарларда, қозоқ ва тожиклар кўпроқ Бўстонлиқ туманида, қирғизлар Бўқада, корейслар Юқори ва Ургачирчиқ туманларида истиқомат қилишади

Тошкент вилоятида аҳоли туғилиши, ўлим, никоҳ, ажralиш, миграция каби демографик вазиятининг ўзига хос хусусиятлари мавжудлиги, аҳолининг табиий кўпайишидаги худудий фарқлар, унга таъсир этувчи омиллар кўрсатиб берилган. Тадқиқот натижасининг амалий аҳамияти шундаки, Тошкент вилоятидаги демографик жараёнларга доир маълумотлардан ва илмий хулосалардан таълимнинг турли босқичларида ўқитилаётган аҳолишунослик, ўқув қўлланма, услубий тавсиялар тайёрлашда фойдаланиш мумкин.

Хулоса қиладиган бўлсак, Ўзбекистон мустақиллигининг дастлабки йилларида бошлаб ўзбекхалқининг этнодемографик ривожланиши унинг этногенези ва этник тарихи масалалари билан уйғун ҳолда тадқиқ этилиши этнология, тарих, география, антропология, археология, топонимика, тарихий география ва бошқа фанларнинг тадқиқот объекти сифатида долзарб

¹ А.Қаюмов. XX аср бошларида Ўзбекистон худудида этник ҳолат. Масъул муҳар. А.А. Аширов-Тошкент: 2015. 180 б.

масалага айланди. Этник жараёнлар табиий-географик, ижтимоий-иқтисодий, этномаданий омиллар таъсирида турли тарихий-этнографик минтақаларда ўзига хос тарзда кечган¹.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Республика байналмилал маданият маркази ташкил этилганининг 25 йиллигига бағишиланган учрашувдаги нутки // “Халқ сўзи”, 2017 йил 24 январь.
2. Юсупова С.Н. Ўзбекистонда демографик жараёнлар ва уларнинг миллатлараро муносабатларга таъсири (1991-2016 йиллар, Андижон, Наманган, Фарғона вилоятлари мисолида). Диссертация. Андижон-2019й.
3. А.Қаюмов. XX аср бошларида Ўзбекистон худудида этник ҳолат. Масъул муҳар. А.А. Аширов-Тошкент: 2015. 180 б.

¹ А. аюмов. XX аср бошларида Ўзбекистон удудида этник олат. Масъул му ар. А.А. Аширов-Тошкент: 2015. 180 б.

GEOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Zueva Arina Viktorovna,
Zueva Viktoriya Viktorovna

Students

Nukus State Pedagogical Institute named after Azhimiyaz

Nukus, Republic of Karakalpakstan

zuevaarina712@gmail.com 93-714-88-44

Abstract: Characteristics of the economic and geographical position of the Republic of Uzbekistan. Description of the relief, water and natural resources of the country. Analysis of the type of reproduction and population density. Analysis of the level of development of industry and foreign economic relations.

Keywords: land management, federal specially protected natural territories, types of land use, easement, objects of nature reserve fund.

The official name is the Republic of Uzbekistan. The state is located in the central part of Central Asia and covers an area of 447.4 thousand km². The population is 25.1 million people. The capital of Uzbekistan is the city of Tashkent, which is home to 2.2 million inhabitants. Uzbekistan is a presidential republic. The President is the head of the executive branch, appointing the Prime Minister and members of the government. In accordance with the results of the 2000 referendum, the president is elected for a seven-year term. The highest representative body exercising legislative power is the Oliy Majlis. The country is divided into 12 regions and includes the Republic of Karakalpakstan. At the lower administrative level, there are 141 districts, 124 cities. The state language is Uzbek. The national currency is the sum (since July 1993). The territory of Uzbekistan is stretched out in the interfluve of the Syr Darya and Amu Darya from the northwest to the southeast. The north-western and northern borders of the country with Kazakhstan pass through the desert areas of the Ustyurt plateau, then along the Aral Sea and Kyzyl-kum with access to the Chardara reservoir. In the east and southeast, in the most mountainous part of the country, Uzbekistan borders on Kyrgyzstan and Tajikistan. In the south there is a border with Afghanistan, in the south-west - with Turkmenistan. Uzbekistan is located in the center of the mainland, away from the oceans. The territory of Uzbekistan is one of the most flat in Central Asia. 4/5 of the country's territory is occupied by plains, and only in the extreme east do mountains rise. Between the mountains and lowlands stretches a strip of foothill plains with many temporary streams and rivers. This is the most developed and densely populated part of Uzbekistan. The ridges in the east of the country belong to the Tien Shan mountain systems in the north and the Gissar-Alai in the south. In the extreme northeast, the spurs of the Western Tien Shan stretch - the Ugamsky, Pskemsky, Chatkalsky and Kuraminsky ridges. Gissar-Alai is separated from the Tien Shan by the Fergana intermountain basin. In the north, it is closed by the slopes of the Chatkal and Kuramin ranges, in the south - by the Alai and Turkestan ranges.

The highest seismicity is characteristic of the eastern mountainous part of Uzbekistan. The strongest earthquakes (more than 9 points on the Richter scale) are observed in the foothill part of the Fergana Basin, on the southern slopes of the Gissar Range.

In the central part of Uzbekistan, there is the Kyzylkum desert, which occupies the interfluve of the Amu Darya and Syrdarya rivers. The southern continuation of the Kyzyl Kum is the Sundukli sands stretching along the right bank of the Amu Darya from the lower reaches of the Zeravshan to the southern spurs of the Gissar ridge. In the lower reaches of the Amu Darya, its vast delta stretches, an isolated rise rises above it between the cities of Biruni and Nukus - the Sultanunzadag ridge - with a height of less than 500 m. In the extreme north-west of the country, at altitudes of more than 150 m above the level of the Aral Sea and the Amu Darya delta, there is a plateau Ustyurt. Of particular importance are intermontane and foothill basins, which are the main areas of irrigated agriculture. These include: Fergana intermontane depression, Tashkent-Golodnostep piedmont plain, Zaravshan depression, Kashkadarya and Surkhandarya depressions. More than a hundred types of mineral raw materials have been discovered in the depths of the country. The main ones are gas, gold, oil, coal, copper, lead, zinc, silver, tungsten, bismuth, fluorspar, graphite, potash and rock salt, talc and cement raw materials. In terms of reserves of copper, tungsten, silver,

lead and zinc, Uzbekistan occupies one of the leading places in the world. The ability to extract ore mainly by open-pit mining gives a special value to the deposits of non-ferrous metals. The ores of a significant part of the deposits are classified as difficult to recover and difficult to concentrate. This makes the development of their fields dependent on fluctuations in the conjuncture on world markets.

Unlike other states of Central Asia, all the main types of fuel resources are represented in Uzbekistan. Least of all coal reserves. The largest coal deposits are Angrenskoye (Tashkent region), Shargunskoye and Baysunskoye (Surkhandarya region). Explored reserves amount to over 2 billion tons. Uzbekistan resource population industry. At the end of the 1990s. in Uzbekistan, 85 fields were discovered containing commercial oil reserves, of which 35 are classified as oil, 24 - to oil and gas and gas and oil, 26 - to oil and gas condensate. Almost 60% of the initial recoverable oil reserves contain medium-sized fields, each of which does not exceed 10 million tons. Large and unique deposits account for over 32% of initial recoverable reserves. Gas is the main fuel and energy resource of Uzbekistan. On the territory of the country, 134 of its fields were explored, containing commercial reserves of combustible gases with a total volume of 3020.8 billion m³. Experts estimate the total residual reserves of the fields explored for gas at more than 1,883.1 billion m³. OJSC "Gazprom" signed a contract with the state company "Uztransgaz" for the purchase in 2005 of 5 billion cubic meters. m of Uzbek gas. According to the monopoly, the total natural gas resources of Uzbekistan amount to more than 6.25 trillion. cub. m, including by industrial categories - 1.62 trillion. cub. m. Deliveries of Uzbek gas to Russia began in May 2003. In 2003, the volume of purchases amounted to 1.27 billion cubic meters. m, in 2004 - about 7 billion cubic meters. m. <http://www.akm.ru/rus/news/2005/february/07/ns1398117.htm> - AK&M Online News. The main gas region of Uzbekistan is Bukharo-Khiva, on the territory of which over 90% of all gas reserves of the country are concentrated. The largest number of thick layers was found within the Kashkadarya and Bukhara regions. Out of the developed fields in terms of the initial explored reserves, two fields (Gazli and Shur-tan) are unique, six (Zevardy, Dengizkul-Khauzak, Alan, Kokdumalak, Pamuk, Urtabulak) are the largest and four fields (South Kemachi, Shakhpakhty, Uchkyr, Kultak) - to large ones. Most of the remaining deposits are classified by specialists as small, and only three are classified as medium. Currently, the republic produces 55 billion cubic meters. meters of gas per year, of which 5 billion cubic meters. m. is exported to Kazakhstan, Kyrgyzstan and Tajikistan. Uzbekistan stands out among the CIS countries with reserves of non-ferrous metals, primarily copper. Three fields are suitable for development in modern conditions: Kalmakyr, Dalnee and Sarycheku. All of them are concentrated in the Almalyk district of the Tashkent region. The country has several more promising copper ore occurrences identified in Kyzylkum, southern Uzbekistan and within Karakalpakstan. In terms of gold reserves, Uzbekistan ranks fifth in the world and second in the CIS (after the Russian Federation). More than 30 of its deposits have been identified here, whose total reserves are more than 4000 tons. The largest gold mining center is the Muruntau region. Separate deposits are located within the Tashkent, Jizzakh and Namangan (Mardzhanbulak, Zarmitan, Chadak) regions. Significant reserves of uranium ores remain. According to the IAEA, Uzbekistan ranks seventh in the world in terms of radioactive metal reserves, and its explored reserves amount to about 55 thousand tons. Tungsten deposits have been developed in the area of Ingichka (Samarkand region) and Koitash (Jizzakh region). Mineral resources in Uzbekistan include kaolin clays, ozokerite, sand, gravel, cement raw materials, as well as facing stone. There are precious and semi-precious stones. Uzbekistan is improving its policy in the field of international relations, attaches great importance to the social sphere, industry in order to ensure the independence of the state. By stimulating the production of goods and services, developing the foreign trade sector and strengthening monetary circulation, introducing new mechanisms for lending to enterprises, an increase in production in industry, agriculture, paid services to the population, and construction has been achieved. The export of chemical products, energy carriers, mechanical engineering products, and foodstuffs is growing in the country. GDP growth in 2005 in Uzbekistan was one of the highest in the last few years and amounted to 7.7%. Cash incomes of the population are also growing, employment in the economic sphere is increasing. All this provides new opportunities for the development of the country. New joint ventures are being created with other states, exports are growing, which creates favorable conditions for international cooperation.

Literature

1. The newest reference book. All countries of the world: / Ed. A.G. Golovanev. M .: OOO "Alta-print", 2005.
2. Socio-economic and political geography of the world and Russia: study guide: A.S. Kuskov, O. V. Ponukalina. M .: KNORUS, 2006.
3. Countries and Regions of the World: Economic and Political Handbook: / Ed. A.S. Bulatov. M .: TK Welby, publishing house Prospect, 2006.
4. Economic Geography of Russia and the Near Abroad Countries: Ed. V.V. Kistanova, N.V. Kopylova. Moscow: Higher School Publishing House, 2005.
5. Economic geography: VP Zheltikov. Rostov n / a: Phoenix, 2004.
6. Economic and social geography of the foreign world and the Russian Federation: V.I. Butov. M .: IKU "MART", 2006.
7. Economic and Social Geography of the Near Abroad Countries: A Manual for Universities: / Ed. M.P. Ratanova. - M .: Bustard, 2004.
8. <http://www.gov.uz> - Portal of the State Power of the Republic of Uzbekistan.
9. <http://www.mfer.uz> - Ministry of Foreign Economic Relations, Investments and Trade of the Republic of Uzbekistan.
10. <http://www.nature.uz> - United Nations Development Program in Uzbekistan. Department of Environment and Energy.
11. <http://www.statistics.uz/ru/> - Uzbekistan in figures.
12. <http://www.uzbekinvest.com> - Investment Promotion Center of the Republic of Uzbekistan.

SANOAT VA UNI O'RGANISHNING GEOGRAFIK XUSUSIYATLARI

Madaminova Muhayyo Abdulatif qizi

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti

Geografiya va tabiiy resurslar fakulteti

Geografiya (o'rghanish ob'ekti bo'yicha) yo'nalishi

1-kurs magistranti

Annotatsiya: Maqolada sanoat geografiyasi haqida, uning iqtisodiy geografiyaning bir tarmog'i ekanligi, sanoatning hududiy joylashishi, turli davlatlar va rayonlarda sanoatning joylashish qonuniyatlarini, sharoitini va o'ziga xos xususiyatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Sanoat geografiyasi, Industrlashtirish, og'ir va yengil sanoat, sanoat tarmoqlari, undiruvchi va ishlov beruvchi, sanoat markazi

Sanoat moddiy ishlab chiqarishning birinchi asosiy manbai hisoblanadi. Sanoat geografiyasi iqtisodiy geografiyaning bir tarmog'i bo'lib, sanoatning hududiy joylashishini, turli davlatlar va rayonlarda sanoatning joylashish qonuniyatlarini, sharoitini va o'ziga xos xususiyatlari o'rghanadi.

Sanoat moddiy ishlab chiqarishning birinchi asosiy manbai hisoblanadi. Sanoat geografiyasi iqtisodiy geografiyaning bir tarmog'i bo'lib, sanoatning hududiy joylashishini, turli davlatlar va rayonlarda sanoatning joylashish qonuniyatlarini, sharoitini va o'ziga xos hususiyatlari o'rghanadi.

Sanoat geografiyasining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

-Sanoat rivojlanishiga sezilarli ta'sir etuvchi ijtimoiy-iqtisodiy omillarni tavsiflash; sanoat rayonlari, tugunlari va markazlarining shakllanish omillarini o'rghanish; ayrim sanoat tarmoqlarining xolatiga va joylashishiga ta'sir etadigan texnik-iqtisodiy sharoitni tadqiq qilish; tarmoqlararo va rayonlararo aloqalarni o'rghanish; mamlakat xalq xo'jaligida va iqtisodiy rayonlar shakllanishida sanoat joylashishining ahamiyatini aniqlash.

Har qanday mamlakat sanoatining asosini industrlashtirish darajasi tashkil qiladi.

Industrlashtirish deganda ishlab chiqarishning hamma tarmoqlarida fan va texnikaning yutuqlaridan foydalanib, zamonaviy korxonalar qurib, rivojlangan sanoatni tashkil qilish tushuniladi. Industrlashtirish muayyan tarixiy va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasiga va xalqaro vaziyatga bog'liq.

Industrlashtirish deganda ishlab chiqarishning hamma tarmoqlarida fan va texnikaning yutuqlaridan foydalanib, zamonaviy korxonalar qurib, rivojlangan sanoatni tashkil qilish tushuniladi. Industrlashtirish muayyan tarixiy va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasiga va xalqaro vaziyatga bog'liq.

Dastlab industrlashtirish Buyuk Britaniyada amalga oshirildi. Bu yerda industrlashtirish to'qimachilik sanoatda qo'l mehnatini mashinalashtirishdan boshlandi, keyin og'ir sanoatni industrlashtirish amalga oshirildi. AQSH, Germaniya va boshqa davlatlar Buyuk Britaniya tajribasidan foydalanib to'qimachilik sanoatini industrlashtirishdan tezlik bilan og'ir sanoatni mashinalashtirib, markazlashgan ishlab chiqarishni tashkil qildilar.

Sanoatni (ishlab chiqarishni) tashkil qilishning asosiy shakllari (markazlashuv, kombinatlashuv, ixtisoslashuv, hamkorlashuv) 4.3. bo'limda ko'rib chiqildi. Endi sanoatning tarkibiy qismlari va to'zilishini ko'rib chiqamiz.

Sanoat og'ir va yengil sanoatga bo'linadi. Og'ir sanoat asosan ishlab chiqarish vositalari ishlab chiqaradigan tarmoqdardan iboratdir, ya'ni unda mehnat qurollari (mashinalar, jixozlar va h.k.) va mehnat predmetlari (xom ashyo, yoqilg'i va h.k.) ishlab chiqariladi.

Og'ir sanoat mehnat predmetlarini (foydali qazilmalar, yog'och, gidroenergiya resurslari) tabiatdan oladi. Shuning uchun uning katta qismini undiruvchi sanoat tarmoqlari tashkil qiladi. Uning qolgan katta qismini esa ishlov berish sanoati tarmoqlari (qora va rangdor metallurgiya, mashinasozlik, kimyo, elektronika va h.k.) tashkil qiladi.

Og'ir sanoat mehnat predmetlarini (foydali qazilmalar, yog'och, gidroenergiya resurslari) tabiatdan oladi. Shuning uchun uning katta qismini undiruvchi sanoat tarmoqlari tashkil qiladi. Uning qolgan katta qismini esa ishlov berish sanoati tarmoqlari (qora va rangdor metallurgiya, mashinasozlik, kimyo, elektronika va h.k.) tashkil qiladi.

Og'ir sanoatda ishlab chiqarish vositalari ishlab chiqarish («A» guruh) bilan birga iste'mol mollari ham ishlab chiqariladi («B» guruh). Shuning uchun og'ir sanoat maxsulotlari faqat sanoatda

emas, balki aholining kundalik turmushida ham ishlataladi.

Yengil sanoat ijtimoiy ishlab chiqarishning ikkinchi bo`limiga («B» guruhi) kiruvchi keng xalq iste`mol mollari ishlab chiqaradigan tarmoqlar guruhidan iborat. Asosiy tarmoqlari: ip-gazlama, zig`ir, jun, trikotaj, teri, poyafzal, mo`ynachilik, mebel, galanteriya va boshqalar.

Yuqorida eslatib o`tganimizdek, sanoat yana undiruvchi va ishlov beruvchi tarmoqlarga ham bo`linadi.

Mahsulot tan narxida energiya sarf-harajatlari katta bo`lgan ishlab chiqarish ko`p energiya talab qiladigan ishlab chiqarish deb ataladi. Masalan, alyuminiy ishlab chiqarish, qotishmalar ishlab chiqarish va h.k.

Maxsulot tan narxida energiya sarf-harajatlari katta bo`lgan ishlab chiqarish ko`p energiya talab qiladigan ishlab chiqarish deb ataladi. Masalan, alyuminiy ishlab chiqarish, qotishmalar ishlab chiqarish va h.k.

Sanoatning asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat: energetika, mashinasozlik, metallurgiya, kimyo, o`rmon, qurilish materiallari ishlab chiqarish, yengil va maxalliy sanoat. Hozirgi paytda sanoatning elektronika va mikrobiologiya sanoati kabi eng yangi tarmoqlari ham shakllangan.

Sanoat ishlab chiqarishning joylashishiga qarab sanoat rayonlari, tugunlari va markazlariga ajratiladi.

Bir yoki bir necha sanoat tarmoqlari to`plangan shahar yoki shaharcha sanoat markazi deb ataladi. Ko`p xollarda sanoat markazi ishlab chiqarishni yirikligi bilan ajralib turadi. Sanoat markazi ba`zi xollarda faqat industrial emas, balki transport vazifasini ham o`taydi. Bir-biri bilan o`zaro bog`langan ishlab chiqarish korxonalari to`plangan hudud sanoat tuguni (o`zeli) deb ataladi. Bir-biri bilan o`zaro bog`langan ishlab chiqarish korxonalari to`plangan xudud sanoat tuguni (o`zeli) deb ataladi. Sanoat tuguni bitta shahar doirasida ham bo`lishi mumkin, ko`p xollarda u bir necha shaharlardan yoki ishchi shaharchalari bilan o`ralgan shaharlar tizimidan iborat bo`ladi. Sanoat tuguniga kirgan korxonalar yagona transport tarmog`idan, energiya va suv ta`minotining umumiyligi manbalaridan birgalikda foydalananadi (ba`zan xom ashyo resurslari ham umumiyligi bo`ladi), mehnat resurslarini ishlab chiqarishga to`laroq jalb qiladi. Ularning hammasi mehnat unumdoorigini oshirishga, mablag`larni tejashga, korxonalar eg`allaydigan maydonlarni qisqartirishga olib keladi. Sanoat tugunlari — sanoat korxonalarini joylashtirishning ilg`or usulidir. Sanoat tugunlari va markazlari to`plangan xududlar sanoat rayonlari deb ataladi. Mahsulot ishlab chiqarishda u yoki bu sanoatning salmog`iga qarab, undiruvchi sanoat yoki ishlov beruvchi sanoat rayonlari ajratiladi. Ularning katta-kichikligi har xil bo`ladi.

Adabiyotlar

1. X. Vaxobov. M. Tillaboeva «iqtisodiy geografiya asoslari»
2. A.S.Soliev «Iktiosdiy geografiya asoslari». Maro`za matni
3. I.Karimov «O`zbekiston XXI asr busag`asida» Toshkent. 1997 yil
4. Assonov G, Nabixonov M, Safarov I «O`zbekiston iqtisodiy va ijtimoiy geografiyasi». Toshkent 1994 yil
5. Ro`ziev A « Qishloq xo`jaligi ishlab chiqarish asoslari». Toshkent. 1990 yil
6. www.ziyonet.uz

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 27-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

(25-қисм)

**Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусаҳҳих: Файзиев Фаррух Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев**

Эълон қилиш муддати: 30.04.2021

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000